

8D02310-Филология білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (Phd) дәрежесін алу үшін дайындалған Серкебаева Гаухар Искакбековнаның «Кодекс Куманикус» жазба ескерткіші лексикасының қазақ тілімен сабақтастығы тақырыбындағы диссертациясына

АҢДАТПА

Зерттеу жұмыстың жалпы сипаттамасы. Тарих талқысында тағдыр талайын көп кешіп, *«Түнде ұйқы көрмеген, Күндіз күлкі көрмеген, Қызыл қаны төгілген, Қара тері сөгілген, Күшін сарқа жұмсаған, Жауға да шапқан құрсанып»* деп жырлаған көне түркілердің тарихи жады бүгін қайта жаңғырып отыр. Күрмеуі қиын сан қатпарлы түркі тарихының терең сырын ашқан **«Кодекс Куманикус»** сынды ғылыми жәдігер ғасырлар қойнауынан арамызға үзілмей жетті. Бұл тек түркі жұрты үшін ғана емес, жалпы өркениетті адамзат қауымы үшін баға жетпес құндылық екенін мойындауымыз керек. Бір ататілден тараған түркітілдестердің Дешті қыпшақ даласынан бүгінге дейін жол салып жатқан «құмандар кодексі» маңыздылығы мен өзектілігі жағынан шын мәніндегі ғасыр жетістігі болмақ.

Түркі әлемі кеңістігіне қатысты барлық мәселелер ширегін назардан тыс қалдырмайтын түркітану ғылымы үшін «Кодекс куманикус» ескерткішін бүгінгі күннің ғылыми жетістіктері аясында зерттеп-зерделеу, насихаттау, сол арқылы түркітанушы, шығыстанушы ғалымдардың зертханалық-интеллектуалдық траекториясын кеңейту - аса құнды мұраның адамзат игілігі үшін алтын әріппен жазылып қалатын құндылығына жасаған құрметі деп қабылдау керек. Аталған көне жәдігерді салыстырмалы-салғастырмалы тарихи зерттеулер арқылы маңызын арттыру, идеялары мен жетістіктерін талқылау, текстологиялық жағынан жүйелеу түсу – түркітанушы ғалымдардың мойнындағы міндеттері болмақ. Жахандық түркі әлемінің жаухары болған «Кодекс Куманикус» - әлемдік ғылыми кеңістікте жоғары бағаланған, зерделі зерттеулерге жол ашатын, ұрпақ игілігіне қызмет ететін, үлкен ғылыми мектептің желісін жалғастыратын, ғылыми сабақтастық орнататын құнды мұра.

Диссертациялық жұмыста XIV ғасырға тиесілі қыпшақ тілінде жазылған «Кодекс Куманикус» жазба ескерткішінің лексикалық құрамы диахронды-синхронды тәсілдер арқылы қарастырылып, оның қазақ тілінің құрылымдық табиғатына қатыстылығы зерттеледі. Осы тұрғыда, бүгінгі түркілік ұлыстардың қалыптасуы көне түркі этногенезінен бастау алады десек, ғасырлар қойнауындағы түркі тілін қазіргі қазақ тілін жалғастырып, тарихи тұрғыдан жақындастырып тұрған тіл – қыпшақ тілі. Осы қыпшақ тілінде жазылған орта ғасырлық «Кодекс Куманикус» жазба ескерткіші - түркі мәдениеті мен дүниетанымының жанды куәсі, бұрынғы мен қазіргіні жалғастырушы алтын көпірі.

Ғаламдық тіл біліміне, түркітану саласына қатысты тарихи жазба ескерткіштерді әр түрлі бағытта, заманауи тың әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, жаңадан ескіге, ескіден жаңаға қарай қайта қарау, этнос ретіндегі бірегейлік пен

ұлттық кодымызды қайта жаңғырту мақсат етіліп, жазба ескерткіштер тілі жан-жақты қарастырылуда.

Осы орайда Ә.Қайдар, Р.Сыздық, Б.Сағындықұлы, Ә.Ибатов, Ә.Құрышжанов, А.Қыраубаева, Қ.Өмірәлиев, С.Құдасов, М.Сабыр, С.Боранбаев, С.Дүйсен, Р.Досжан, Е.Есбосынов, М.Жүнісова, С.Иманбердиева, С.Тәшімбай, Г. Мамырбекова, Б.Сүйерқұл т.б. ғалымдарымыздың еңбектерін атауға болады.

Зерттеу жұмысының өзектілігі. Жаһандану кезеңінде тарихи жазба ескерткіштердегі құндылықтарды таза ғылыми текстологиялық тұрғыдан қайта зерттеп, түпнұсқадан айнытпай сол қалпында ғылыми ортаға таныту, ұсыну – осы тақырыптың қоғамдағы **өзектілігін** айқындайды. Өйткені тілдің бүгінгі сырын танып білу үшін өткенін бағамдап, оның табиғи дамуы мен өзгеру заңдылықтарын аңғарып, тарихи салысырмалы түрде зерделеу, текстология мен деректанудағы кеткен қателіктерді жою түркітану ғылымы үшін де, халқымыз үшін де аса қажет. Осы орайда орта ғасырлық «Кодекс Куманикус» жазба ескерткіші лексикасын қазақ тілімен сабақтастығын қарастыру уақыт талабына сай туындаған мәселе болып табылмақ. Өз кезегінде бұл жазба ескерткіш әлемдік түркологтар мен лингвисттердің басты назарында болып, ғылыми айналымға бірнеше рет түсіп, өз бағасын алғанмен, бұрын-соңды отандық тіл білімінде жазба ескерткіш лексикасының қазақ тілімен сабақтастығы арнайы зерттелмеген. Оның үстіне белгілі қыпшақтанушы Ә.Құрышжанов жазба ескерткіштің жарық көрген басылымдарында әлі де болса, дұрыс оқуды қажет ететін тұстары көп екенін айтып «жүзге тарта сөз әлі дұрыс танылып, оқылған жоқ» деп түркологтар мен лингвисттерге үлкен жауапкершілікті жүктегені белгілі.

«Кодекс Куманикус» жазба ескерткіші ортағасырлық қыпшақ тілі мен мәдениетінен, тарихы мен танымынан, даналығы мен дүниетанымынан мол мағлұмат беретін ең көлемді ескерткіш. Ортағасырдан бізге мирас болып жеткен мұралардың ішіндегі бүгінгі қыпшақ тілдерінің тарихи бастауы, өріс алар өзегі бола білген жазба ескерткішті зерттеу арқылы тарихымызға жаңа көзқараспен қарау міндеті алға шығады. Өйткені қазіргі жаһандану үдерісінде ұлттық төл тарихымызды, жоғалтып алу қаупі тұр. Осы орайда халық руханиятының бастауларын зерттеп, оларды насихаттау арқылы ғана ұлттық қалпымызды сақтап қаламыз. Аталған ескерткіш лексикасындағы көптеген сөздер қазіргі түркі тілдеріне ортақтығы тұрғысынан ғылымда айтылып жүрген мәселе. Ал сол қазіргі қазақ тілінің ұйытқысы, өзегі бола білген мұраны әр қырынан зерттеу бүгінгі күн талабы.

Зерттеу жұмысының нысаны - орта ғасырлық СС жазба ескерткішіндегі лексикалық негіз, жәдігер мазмұнына ұйтқы болатын таңбалық-ұғымдық категориялардың қазақ тіліндегі көрінісі.

Зерттеу пәні – көне түркілік лексика платформасын танытып тұрған СС жазба ескерткішіндегі аталымдық бірліктердің тарихи – лингвистикалық сараптамасын жасау.

Зерттеудің негізгі мақсаты - XIV ғасырда ежелгі түркілік мемлекеттер тілінің әдеби нұсқасы болған қыпшақ тілінде жазылған СС жазба ескерткіші

лексикасын қазіргі қазақ тілінің призмасы арқылы талдауға талаптану, жіктемелік топтастыру арқылы қыпшақ тіліндегі фоно-лексикалық ерекшеліктерді анықтауды мақсат етеді

Аталған мақсатқа жету үшін төмендегідей **міндеттерді** шешу көзделді:

- СС жазба ескерткішінің дерекнамалық шығу көздерін анықтау, жазбаның әлем ғалымдары тарапынан зерттелу хронологиясына толық экскурс жасау;
- СС ескерткішіндегі фоно-морфо-семантикалық өзгеріске түскен сөздік құрамның тақырыптық-семантикалық топтарын ажырату.
- СС жазба ескерткіші сөздік қорының фонологиялық қабатының ерекшеліктеріне тоқталып, лингвосараптама картасын ұсыну;
- СС – те қарастырылатын сөз мағыналарының тарихи дамуын қазақ тілінде мағыналық кеңею немесе тарылу құбылыстары арқылы талдау. СС көп мағыналы сөздер мен омоним, антоним, синонимдердің қазіргі қазақ тіліндегі қолданылу аясын қарастыру;
- СС ескерткішіндегі сөздердің көнеру механизмдеріне уәждемелік талдау. СС жазба ескерткішіндегі кірме сөздердің экспозициялық алаңын көрсету, олардың лексико-семантикалық ерекшеліктерін ажырату. Арнаулы лексика, метатіл, кәсіби сөздер мен термин сөздердің аражігін айыру;
- СС жазба ескерткішіндегі фразеологизмдердің қазіргі қазақ тілінде қолданылуын бағамдау;
- СС жазба ескерткіш тіліндегі ономастикалық кеңістік - антропонимдер, библионимдер, теонимдер, этнонимдер, мифонимдер, геортоним, фитонимдерді зерделеу;

Зерттеу жұмысының негізгі дереккөздері ретінде әр жылдары шыққан G.Kuun «Codex Cumanicus», В.В.Радлов «Codex Cumanicus», K.Grønbech «Komanisches wörterbuch turkischer wortindex zu Codex Cumanicus. Kopenhagen», А.Қ.Құрышжанов, А.Қ.Жұбанов, А.Б.Белботаев. «Құманша қазақша жиілік сөздік», V.Drimba «Codex Cumanicus», А.Гаркавец «Codex Cumanicus», М.Аргуншах, G.Güner «Codex Cumanicus» және тағы басқа еңбектер қолданылды.

Жұмыстың ғылыми жаңалығы. Диссертациялық жұмыстың нәтижелері жалпы әлемдік лингвистика тарихына, түркітану ғылымының рухани қажеттіліктеріне, тарихи лексикология, семасиология, фонохронология, терминология сияқты салалық тармақтарына сүбелі үлес қоса алады. СС тарихи жәдігері алғаш рет кешенді түрде қазақ тілі материалымен салыстырмалы түрде талданып, синхронды-диахронды зерттеу нәтижелерін ұсынады.

Зерттеу барысында мынадай жаңалықтар мен **нәтижелерге** қол жеткізілді:

- СС жазба ескерткішіндегі фонетикалық қабаттың қазіргі қазақ тілімен сабақтастығы салыстырмалы әдіс арқылы талданып, жеке фонемалардың дыбыстық өзгерістерге ұшырау процесі мен дыбыстық алмасулар, дыбыстар сәйкестігі тарихи фонетикалық тұрғыдан сарапталды;
- СС жазба ескерткіш лексикасын былайша топтастырдық -

а) жалпы түркілік лексика; ә) мағынасында да тұлғасында да еш өзгеріс жоқ сөздер; б) қазіргі қазақ тілінде сол қалпында қолданылатын лексикалық бірліктер; в) аз кем фонетикалық өзгерісі бар, бірақ мағынасында еш ауытқуы жоқ лексикалық бірліктер; г) мағыналық та тұлғалық та жағынан өзгеріске түскен тілдік бірліктерге статистикалық талдау жасалынды.

- ескерткіш тіліндегі кірме сөздер (парсы, араб, қытай., соғды, славян, украин, латын, еврей, армян, итальян, түрік, қырғыз, монғол т.б) анықталады, статистикалық зерттеу жүргізілді.

-ескерткіштегі арнаулы лексика: кәсіби сөздер мен олардың терминденуі анықталды;

-ескерткіш тіліндегі фразеологизмдер, олардың қазіргі қазақ тілінде қолданылу деңгейі нақтыланды;

-ескерткішіндегі фоно-морфо-семантикалық өзгеріске түскен сөздік құрамның тақырыптық-семантикалық топтары – «жануар атаулары», «жаратылыс құбылыстарына қатысты атаулар», «адамға қатысты жалпы есімдер», «туыстық қатынасты білдіретін атаулар», «соматикалық атаулар» ажыратылды.

Зерттеу жұмысының ғылыми теориялық және әдіснамалық негіздері.

Диссертацияның зертханалық жұмысын жүргізуде қолжазбаның түпнұсқасы мен аудармалары, әртүрлі сөздіктер пайдаланылды. Сондай-ақ, зерттеу жұмысында отандық түрколог, лингвистер мен тарихшылар Ш.Уалиханов, А.Байтұрсынов, Н.Т.Сауранбаев Н.Т, І.Кеңесбаев, М.Балақаев, Т.Қордабаев, Қ.Жұбанов, Ғ.Мұсабаев, М.Томанов, Ә.Қайдар, К.М.Мұсаев, С.Аманжолов, т.б., шетелдік зерттеушілер М.Argunşah., G.Guner, I.Qulyev, C.Salemann, Э.Н.Наджиб, С.Е.Малов, С.Е.Кляшторный, Н.А.Баскаков, И.А.Абдуллин, В.В.Бартольд, А.М.Щербак, И.А.Канонов, Э.Р.Тенишев, В.В.Радлов және т.б. ғалымдардың негізгі теориялық тұжырымдары мен пікірлеріне сүйендік.

Диссертациялық зерттеуде қолданылған әдіс-тәсілдер: зерттеу жұмысында қазіргі тіл ғылымында, түркітану ғылымында қалыптасқан негізгі ұстанымдар мен лексикалық-семантикалық, уәждемелік дамудың мәдени-тарихи үрдісін айқындайтын ғылыми әдістер мен тәсілдер ұсынылды:

ғылыми сипаттама; салыстырмалы; сараптама; статистикалық талдау; лингвистикалық картина жасау; дерекнамалық ресми қолжазбалармен жұмыс істеу барысындағы классификаторлық жіктеу; жинақталған тілдік бірліктерге компоненттік талдау, этимологиялық әдістері қолданылды.

Зерттеу жұмысының теориялық маңызы. Зерттеу жұмысының нәтижелері тарихи лексикологияның теориялық мәселелеріне, деректану, текстология, лексикография мәселелерінің бірқатар көкейкесті тұстарын толықтыруға үлес қосады.

Зерттеу жұмысының практикалық маңызы. Зерттеу жұмысымыздың тұжырымдары мен нәтижелері, диссертацияның материалдары түркі тілдерінің салыстырмалы сөздігі, түркі тілдерінің түсіндірме сөздігі, тарихи сөздігі, этимологиялық сөздігін құрастыруда дереккөз; жоғарғы оқу орынының филология, түркология мамандығының студенттеріне «Қазақ тілінің тарихы», «Қазақ тілінің тарихи грамматикасы», «Тарихи лексикалогия», «Текстология», «Тарихи грамматика», «Орта түркі жазба ескерткіштерінің тілі»,

«Қыпшақтану», «Тарихи фразеология», «Лексикография», «Лингвистикалық дереккөзтану» пәндерін оқытуда және аталған бағыттар бойынша оқулықтар жазуда қосымша материалдар ретінде қолдануға болады.

Зерттеу жұмысының қорғауға ұсынылатын негізгі тұжырымдары:

1. СС жазба ескерткішін зерттеу арқылы алғаш рет қыпшақтану ғылымының негізі қаланып, түркі тілдерімен салыстыра зерттеу жұмыстары қолға алынды. СС ескерткішінің мазмұны мен құрылымы, ақиқат-шындығы, идентификациялық бірегейлігі - тек қыпшақтарға тән құндылық дүниесін танытуында. Атап айтсақ - Дешті Қыпшақта қыпшақ тілінде жазылып, түркілердің тұрмыс-тіршілігі, дүниетанымы мен салт-дәстүрінен сыр шертті, ауыз әдебиеті үлгісінен мол мәлімет беретін тарихи база.

2. Қыпшақ тілі өзіне дейінгі көне түркілік элементтерді бойына сақтай отырып қазақ тілінің лексикалық қорының түзілуіне ұйытқы болды. Қыпшақ тілінің тікелей мұрагері болып табылатын қазақ тілінің даму тарихын анықтау барысында фонетикалық дыбыстар сәйкестігінің орны ерекше екендігі байқалды. СС тілінде кейбір сөздер тұлғалық та, мағыналық та еш өзгеріскетүспей сақталса, кейбірі бірді-екілі дыбыс айырмашылықтарымен ерекшеленеді.

3. Ортағасырдағы жазба ескерткіштер тілінде сақталынған түркілік сипаттағы сөздер - қазіргі қазақ тілінің бастау бұлағы. СС анықталған көптеген сөздер фонетикалық, лексика-семантикалық, морфологиялық жақтан еш өзгеріске түспеген, жалпы түркілік сипаттағы сөздер болып табылады. Бұл мысалдардан ескерткіш тілінің қазіргі қазақ тіліне өте жақын екенінің тағы бір дәлел ретінде ұсына аламыз.

4. СС жазба ескерткішінде көпмағыналы сөздер бір буынды болып келеді. Ескерткіште көпмағыналы сөздер тура мағынасында да, ауыспалы мағынада да көрініс тапқан. Сондай-ақ, қолжазбадағы омонимдердің әртүрлі жолмен түзілгені анықталды. Кейбір сөздер көнеріп омонимдік қатар түзсе, басқалары жаңа мағынаға ие болған қалпында кезекті омонимдік тізбекке негіз болады. осы жерді біріктіріп біреу ғып антоним синоним қос дейді

5. СС жазылған орта ғасыр түркі дүниесінде, соның ішінде қазақ тілінің этникалық және тілдік тұрғыдан қалыптасуына ұйытқы болған ең күрделі кезең болғандықтан, жалпытүркілік көнерген лексиканың молынан кездесуі заңдылық. Жазба жәдігердің тілдік құрамындағы мағынасы көнерген сөздердің өз дәуірінде қолданылуы мен қазіргі кезеңдегі қолданыс өрісінің ара-жігін ажырату, уәждерін анықтау нәтижесінде көнерген сөздер мен терминдік ұғымдардың классификациялық топтары анықталып, көнерген лексикалық ұғымдардағы белгілі бір тарихи кезеңді танытатын нақты деректі материалдар қоры түзіледі.

6. СС-те кездесетін фразеологиялық оралымдар, тұрақты сөз тіркестері мағыналық жағынан тіршіліктің барлық саласын қамтиды, сондай-ақ күні бүгінге дейін аз-кем өзгеріспен бастапқы тұлғасын бұзбаған қалпында қоланыста жүр. Жекелеген архаизмге айналған фразеологизмдер тобын да жоққа шығаруға болмайды. Қолжазбада кейбір тұрақты тіркес компоненттерінің араб, парсы тілінен кірме сөз ретінде енгені байқалды.

7.СС жазба ескерткішінің ономастикалық кеңістігінде атропонимдер, топонимдер, этнонимдер, фитоним, космонимдер негізгі текстологиялық қаңқаны түзеді. Христиан дінін уағыздауды мақсат еткендіктен, теонимдер діни мәтіндер арасында тірек сөз ретінде, мәтінтүзушілік қызметте қолданылған. Ескерткіштегі антропонимдер арқылы діни мәтіндерде кездесетін кейіпкерлердің ұлтын, шұғылданатын кәсібін, әлеуметтік деңгейін, ал теонимдер арқылы наным-сенімін, мифонимдер мен космонимдер алғашқы таным-түсінігін, этнонимдер арқылы орта ғасырдағы этникалық орталар туралы, фитонимдер арқылы өсімдіктер әлемін бағамдаймыз.

8.Тақырыптық семантикалық топқа бөлінген атаулар түркі тілдерінің қыпшақ тобына жататын қарайым, құмық, қарақалпақ, татар тілдерімен салыстырылып, «Көне түркі сөздігі», М.Қашқаридің «Диуани луғат ат түрік» сөздіктеріндегі нұсқалары анықталды. СС жазба ескерткішінің әр жылдар шыққан нұсқалары Geza Kuun «Codex Cumanicus», К. Grønbech «Komanisches wörterbuch turkischer wortindex zu Codex Cumanicus. Kopenhagen». Drimba «Codex Comanicus», А.Қ. Құрышжанов, А.Қ.Жұбанов, А.Б.Белботаев. «Құманша қазақша жиілік сөздік», А. Гаркавец «Codex Cumanicus», М.Arg.,G.Guner «Codex Cumanicus» еңбектері бойынша фонетикалық салыстырмалы талдау жүргізілді.

Зерттеу жұмысының сынан өтуі мен жариялануы. Зерттеу жұмысының негізгі нәтижелері мен қорытындылары отандық және шет елдік ғылыми басылымдарда - 8 мақала түрінде көрініс тапты. Докторант аталған зерттеу жұмысын жүргізу барысында жоғары аттестациялық кеңестің талаптарына сәйкес скопус базасына 86 процентильді 1 – мақала, Қазақстан Республикасы Білім және Ғылым министрлігінің Білім және Ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті (бұдан әрі – БҒСҚК) ғылыми зерттеулердің негізгі нәтижелерін жариялауға ұсынған жур-налдарда – 3 мақала және Қазақстанның ЖОО, Қырғызстан, Армения, Өзбекстан, елдерінде өткен халықаралық ғылыми – тәжірибелік конференцияларда 4 – зерттеу мақаласын жариялаған.

Зерттеу жұмысының құрылымы Зерттеу жұмысы кіріспеден үш бөлімнен, қорытындыдан және пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады.

АННОТАЦИЯ

диссертации на соискание степени доктора философии (PhD)
по образовательной программе 8D02310-Филология
Серкебаевой Гаухар Искакбековной
на тему «Преемственность лексики письменного памятника «Кодекс
Куманикус» с казахским языком»

Общая характеристика исследовательской работы. Сегодня возрождается историческая память древних тюрков, в ходе истории переживших немало, и воспевавших: «Ночью не имели ни отдыха, ни сна, днем не знали утех, покоя не искали, красную свою кровь щедро поливали, служа, свой черный пот щедро проливали, трудов и сил не счесть, что отдали службе». Такая научная реликвия, как «Кодекс куманикус», раскрывшая глубокую тайну многослойной истории тюрков, сложную для понимания, дошла до нас в целостности и сохранности из глубин веков. Нужно признать, что это безмерная ценность не только для тюркского народа, но и для цивилизованного человеческого сообщества в целом. «Кодекс куманов», который до сих пор прокладывает путь из Дешт-и-кыпчакских степей тюркоязычных народов, произошедших из одного праязыка, можно назвать настоящим достижением века с точки зрения важности и актуальности.

Реликвия «Кодекс куманикус» для тюркологии, который не оставит без внимания все вопросы, касающиеся пространства тюркского мира, следует рассматривать как дань уважения ценности особо значимого наследия, которое остается предметом изучения, пропаганды в свете научных достижений сегодняшнего дня, тем самым расширяя лабораторно-интеллектуальный диапазон ученых-тюркологов, востоковедов. Задача тюркологов – повысить значимость, обсудить идеи и достижения, систематизировать их текстологически через сравнительно-сопоставимые исторические исследования. «Кодекс Куманикус» – ценное наследие, высоко ценимое в мировом научном пространстве, прокладывающее путь для интеллектуальных исследований, служащее на благо поколений, продолжающее сеть большой научной школы, устанавливающее научную преемственность.

В диссертационной работе рассматривается лексический состав письменного памятника «Кодекс Куманикус», написанного на кыпчакском языке, относящегося к XIV веку, с помощью диахронно-синхронных подходов, изучается его соотнесенность со структурной природой казахского языка. В этом контексте, если сказать, что формирование сегодняшних тюркских улусов берет свое начало от древнетюркского этногенеза, то языком, продолжающим тюркский язык в глубине веков и приближающим его исторически к современному казахскому языку, является кыпчакский язык. Средневековый письменный памятник «Кодекс Куманикус», написанный на кыпчакском языке, является живым свидетелем тюркской культуры и мировоззрения, золотым мостом, соединяющим прошлое и настоящее.

В связи с глобальным языкознанием, тюркологией проводится всестороннее рассмотрение памятников исторической письменности в разных направлениях, с использованием современных методик и приемов, переосмыслением нового к старому, от старого к новому, с целью возрождения идентичности как этноса и национального кода.

В связи с этим, можно упомянуть работы наших учёных А.Кайдара, Р.Сыздыка, Б.Сагындыкулы, А.Ибатова, А.Курышжанова, А.Кыраубаева, К.Омиралиева, С.Кудасова, М.Сабыра, С.Боранбаева, С.Дуйсена, Р.Досжана, Е.Есбосынова, М.Жунисовой, С.Иманбердиевой, С.Ташимбай, Г.Мамырбековой, Б.Суйеркула и др.

Актуальность исследовательской работы. В период глобализации переосмысление ценностей исторических письменных памятников с чисто научной и текстологической точки зрения, представление их научной среде в первозданном виде, без изменения оригинала, определяет **актуальность** данной темы в обществе. Потому что для того, чтобы познать сегодняшние тайны языка, как для тюркологии, так и для нашего народа необходимо оценить его прошлое, понять закономерности его естественного развития и изменения, изучить его исторически, устранить ошибки в текстологии и источниковедении. В связи с этим актуальным вопросом будет рассмотрение вопроса о преемственности лексики средневекового письменного памятника «Кодекс Куманикус» с казахским языком. В свою очередь, этот письменный памятник находился в центре внимания мировых тюркологов и лингвистов, неоднократно входил в научный оборот и получал собственную оценку, однако преемственность лексики письменного памятника с казахским языком никогда специально не изучалась в отечественном языкознании. Кроме того, известно, что знаменитый кипчаковед А. Курышжанов заявил, что в опубликованных изданиях письменного памятника еще есть много моментов, которые необходимо правильно прочитать, и возложил большую ответственность на тюркологов и лингвистов. говоря, что «сотни слов еще не распознаны и не прочитаны правильно».

Письменный памятник «Кодекс Куманикус» – крупнейшая реликвия, дающий много информации о средневековом кыпчакском языке и культуре, истории и знаниях, мудрости и мировоззрении. Среди наследий, дошедших до нас со времен Средневековья, выдвигается задача взглянуть на нашу историю по-новому, изучив письменный памятник, ставший историческим источником, ядром современных кыпчакских языков. Потому что в нынешнем процессе глобализации мы рискуем потерять свою исконную национальную историю. В этом плане мы сохраним свой национальный статус, только изучая истоки народной духовности и пропагандируя их. Многие слова в лексике этого письменного памятника обсуждаются в науке с точки зрения общности с современными тюркскими языками. Требование сегодняшнего дня – всестороннее изучение наследия, ставшего основой и ядром современного казахского языка.

Объект исследовательской работы – лексическая основа средневекового письменного памятника СС, отражение символично-понятийных категорий, являющихся основой содержания памятника в казахском языке.

Предмет исследования – проведение историко-лингвистического анализа номинативных единиц письменного памятника СС, показывающего древнетюркскую лексическую платформу.

Основная цель исследования – ставится задача проанализировать лексику письменного памятника СС, написанного на кыпчакском языке, который был литературным вариантом языка древнетюркских государств в XIV веке, через призму современного казахского языка, и определить фоно-лексические особенности кыпчакского языка путем их классификации.

Для достижения данной цели предусмотрено решение следующих задач:

- определение документальных источников происхождения письменного памятника СС, полный экскурс в хронологию изучения записей ученых всего мира;
- разграничение тематико-семантических групп словарного состава, претерпевших фоно-морфо-семантические изменения в памятнике СС.
- предложить карту лингвоэкспертизы, остановившись на особенностях фонологического слоя словарного запаса письменного памятника СС;
- анализ исторического развития значений слов, рассматриваемых в СС, через явления семантического расширения или сужения в казахском языке. Рассмотреть область применения многозначных слов и омонимов, антонимов, синонимов СС в современном казахском языке;
- мотивационный анализ механизмов старения слов в памятнике СС. Показать область экспозиции заимствованных слов в письменном памятнике СС, выделить их лексико-семантические особенности. Различить специальную лексику, метаязык, профессиональные слова и терминологические слова.;
- оценка использования фразеологизмов с памятника письменности СС в современном казахском языке;
- изучение ономастического пространства – антропонимов, библионимов, теонимов, этнонимов, мифонимов, геортонимов, фитонимов в языке письменного памятника СС;

В качестве основных источников исследовательской работы использованы работы Г.Куун «Codex Cumanicus», В.В.Радлов «Codex Cumanicus», К. Гренбех «Komanisches wörterbuch turkischer wortindex zu Codex Cumanicus. Kopenhagen», А.К.Курьшжанов, А.К.Жубанов, А.Б.Белботаев «Куманско-казахский частотный словарь», В. Дримба «Codex Cumanicus», А. Гаркавец «Codex Cumanicus», М. Аргуншах, Г. Гюнер «Codex Cumanicus» и другие работы.

Научная новизна работы. Результаты диссертационной работы могут внести значительный вклад в историю мировой лингвистики в целом, в духовные потребности тюркологической науки, в такие отраслевые ветви, как историческая лексикология, семасиология, фонохронология, терминология. Исторический памятник СС впервые комплексно проанализирован на материале

казахского языка и представляет результаты синхронно-диахронного исследования.

В ходе исследования были достигнуты следующие открытия и **результаты**:

- преемственность фонетического слоя в письменном памятнике СС с современным казахским языком анализировалась с помощью сравнительного метода, исторически фонетически анализировался процесс, посредством которого отдельные фонемы подвергались звуковым изменениям, а так же замена звуков и звуковые соответствия;
- лексика письменного памятника СС сгруппирована следующим образом - а) общая тюркская лексика; б) слова, в которых нет изменений ни в смысле, ни в форме; в) лексические единицы, используемые в той же форме в современном казахском языке; г) лексические единицы с небольшими фонетическими изменениями, но без каких-либо изменений в значении; д) проведен статистический анализ языковых единиц, претерпевших изменения в значении и форме.
- выявлены заимствованные слова на языке памятника (персидский, арабский, китайский, согдийский, славянский, украинский, латинский, еврейский, армянский, итальянский, турецкий, кыргызский, монгольский и др.), проведено статистическое исследование.
- определена специальная лексика в памятнике: профессиональные слова и их терминологизация;
- конкретизированы фразеологизмы на языке памятника, уровень их употребления в современном казахском языке;
- выделены тематико-семантические группы фоно-морфо-семантического изменения памятника – «названия животных», «имена, связанные с явлениями природы», «имена нарицательные, относящиеся к людям», «имена, обозначающие родственные отношения», «соматические имена».

Научно-теоретические и методологические основы исследовательской работы. При проведении лабораторной работы диссертации использовались оригинал и переводы рукописи, различные словари. Также в исследовательской работе опирались на основные теоретические выводы и мнения отечественных тюркологов, лингвистов и историков, таких как Ш. Уалиханов, А. Байтурсынов, Н.Т.Сауранбаев, И.Кенесбаев, М.Балакаев, Т.Кордабаев, К.Жубанов, Г.Мусабаев, М.Томанов, А.Кайдар, К.М.Мусаев, С.Аманжолов и др., зарубежных исследователей М.Аргуншах, Г.Гюнер, И.Кулиев, К.Залеман, Э.Н.Наджиб, С.Е.Малов, С.Е.Кляшторный, Н.А.Баскаков, И.А.Абдуллин, В.В.Бартольд, А.М.Щербак, И.А.Канонов, Э.Р.Тенишев, В.В.Радлов и др. ученых.

Методы, использованные в диссертационном исследовании: в исследовательской работе были представлены основные принципы, сложившиеся в современной языковой науке, тюркологии и научные методы и подходы, определяющие культурно-исторический процесс лексико-семантического, мотивационного развития: применены методы научного описания; сравнительной экспертизы; статистического анализа; составления

лингвистической картины; классификации при работе с официальными рукописями; компонентного анализа к собранным языковым единицам.

Теоретическое значение исследовательской работы. Результаты исследовательской работы вносят вклад в теоретические проблемы исторической лексикологии, пополнение ряда актуальных моментов проблем источниковедения, текстологии, лексикографии.

Практическая значимость исследовательской работы. Выводы и результаты нашей исследовательской работы, материалы диссертации могут быть источником для составления сравнительного словаря тюркских языков, толкового словаря тюркских языков, исторического словаря, этимологического словаря; может использоваться в качестве дополнительного материала при изучении дисциплин для студентов высших учебных заведений по специальности филология, тюркология, а также в написании учебников по указанным направлениям: «История казахского языка», «Историческая грамматика казахского языка», «Историческая лексикология», «Текстология», «Историческая грамматика», «Язык среднетюркских письменных памятников», «Кыпчаковедение», «Историческая фразеология», «Лексикография», «Лингвистическое источниковедение».

Основные выводы исследовательской работы, выносимые на защиту:

1. Впервые благодаря изучению письменного памятника СС были заложены основы кыпчаковедения, проведены исследования по изучению тюркских языков. Содержание и структура, реальная действительность, идентификационная уникальность памятника СС – учит представлению мира ценностей, присущих только кыпчакам. В частности, будучи написанным на кыпчакском языке в Дешт-и-кыпчаке, он дает много информации об образе жизни, мировоззрении и традициях тюрков, а также устной литературе.

2. Кыпчакский язык послужил ядром формирования лексического фонда казахского языка с сохранением древнетюркских элементов до него. При определении истории развития казахского языка, являющегося прямым наследником кыпчакского языка, было отмечено, что фонетические звуки занимают особое место. В языке СС некоторые слова не имеют ни форменных, ни смысловых изменений, некоторые отличаются друг от друга различиями в звучании.

3. Слова тюркского характера, сохранившиеся на языке средневекового письменного памятника, являются источником современного казахского языка. Многие слова, определенные в СС, являются словами общетюркского характера, не претерпевшими никаких изменений с фонетической, лексико-семантической и морфологической точек зрения. Эти примеры мы можем представить как очередное доказательство того, что язык памятника очень близок современному казахскому языку.

4. В письменном памятнике СС многозначные слова односложные. В памятнике многозначные слова отражены как в прямом, так и в переносном смысле. Также было обнаружено, что омонимы в рукописи образовались по-разному. Одни слова становятся устаревшими и образуют омонимический ряд, другие – очередную омонимическую цепочку, обретающую новое значение.

5. Поскольку Средневековье, когда был написан СС, было наиболее сложным периодом в тюркском мире, в том числе в этнолингвистическом формировании казахского языка, то естественно встретить обилие устаревшей общетюркской лексики. В результате различия употребления слов с устаревшими значениями в языковом составе письменного памятника и сфере употребления в современный период, и определения мотивов выявляются классификационные группы устаревших слов и терминологических понятий, и создается запас реальных документальных материалов, показывающих определенный исторический период в устаревших лексических понятиях.

6. Фразеологические обороты, устойчивые словосочетания, встречающиеся в СС, семантически охватывают все сферы жизни, а также по сей день остаются в использовании, не нарушая своей первоначальной формы с небольшими изменениями. Нельзя исключать и группу фразеологизмов, ставших отдельными архаизмами. В рукописи было замечено, что некоторые устойчивые компоненты словосочетания вошли в арабский, персидский как заимствованные слова.

7. В ономастическом пространстве памятника письменности СС атропонимы, топонимы, этнонимы, фитонимы, космонимы образуют основной текстологический каркас. Поскольку они были направлены на проповедь христианства, теонимы использовались как вспомогательные слова в религиозных текстах, выполняя текстообразующую функцию. По антропонимам на памятнике мы предполагаем национальность, род занятий и социальный уровень персонажей, встречающихся в религиозных текстах, а через теонимы – веру и убеждения, через мифонимы и космонимы – первое познание, через этнонимы – об этнической среде Средневековья, через фитонимы – растительный мир.

8. Названия, разделенные на тематическую семантическую группу, сравнивались с караимским, кумыкским, каракалпакским, татарским языками, относящимися к кыпчакской группе тюркских языков, и выявились варианты в словарях «Древнетюркский словарь», «Дивани лугат ат турк» М. Кашгари. В версиях работ письменного памятника СС, вышедших в разные годы проведен фонетический сравнительный анализ работ Геза Куун «Codex Cumanicus», К. Гренберх «Komanisches wörterbuch türkischer wortindex zu Codex Cumanicus. Kopenhagen», Дримба «Codex Cumanicus», А.К. Курышжанов, А.К. Жубанов, А.Б. Белботаев «Куманско казахский частотный словарь», А. Гаркавец «Codex Cumanicus», М. Арг., Г. Гюнер «Codex Cumanicus».

Апробация и публикации исследовательской работы. Основные результаты и итоги исследовательской работы нашли отражение в отечественных и зарубежных научных изданиях – 8 статей. В ходе проведения данной исследовательской работы докторантом были опубликованы в соответствии с требованиями высшего аттестационного совета на базе скопус 86 перцентилей – 1 статья, в журналах, рекомендованных комитетом по обеспечению качества в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (далее – ККСОН) для публикации основных результатов научных исследований – 3 статьи и 4 исследовательских статьи на

прошедших международных научно-практических конференциях в ВУЗах Казахстана, Кыргызстана, Армении, Узбекистана.

Структура исследовательской работы Исследовательская работа состоит из введения, трех частей, заключения и списка использованной литературы.

ANNOTATION

**to the doctoral dissertation by Serkebayeva Gaukhar Iskakbekovna on the topic
“The continuity of the vocabulary of the written monument "Codex
Cumanicus" with the Kazakh language”, in candidacy for a scientific degree
Doctor of Philosophy (PhD) in educational program – “8D02310-Philology”**

General characteristics of the research work. Nowadays, the historical memory of the ancient Turks, who went through a lot in the course of history and chanted: "Without getting sleep by night or rest by day, and shedding the red blood, and sweating our "black" sweat, We have give up to them by toil and our strength, and so, too, We have sent them forth on far expeditions" is being revived". Such a scientific relic as the "**Codex Cumanicus**", which revealed the deep secret of the multi-layered history of the Turks, which is difficult to understand, has come down to us intact from the depths of centuries. It must be recognized that this is an immeasurable value not only for the Turkic people, but also for the civilized human community as a whole. "Codex of Cumans", which still paves the way from the Desht-i-Kipchak steppes of Turkic-speaking people descended from the same proto-language, can be called a real achievement of the century in terms of importance and relevance.

The "Codex Cumanicus" relic for Turkology, which cannot ignore all issues related to the space of the Turkic world, should be considered as a tribute to the value of a particularly significant heritage, which remains the subject of study and propaganda in the light of scientific achievements of today, thereby expanding the laboratory and intellectual range of scientists-Turkologists, orientalists. The task of Turkologists is to increase the importance, discuss ideas and achievements, and systematize them textually through comparative historical research. The Codex Cumanicus is a valuable legacy, highly valued in the global scientific space, paving the way for intellectual research, serving for the benefit of generations, continuing the network of a large scientific school, establishing scientific continuity.

The dissertation work examines the lexical composition of the written monument "Codex Cumanicus", written in the Kipchak language, dating back to the XIV century, using diachronic-synchronous approaches, its correlation with the structural nature of the Kazakh language is studied. In this context, if we say that the formation of today's Turkic uluses originates from the ancient Turkic ethnogenesis, then the language that continues the Turkic language in the depths of centuries and brings it historically closer to the modern Kazakh language is the Kipchak language. The medieval written monument "Codex Cumanicus", written in the Kipchak language, is a living witness to the Turkic culture and worldview, a golden bridge connecting the past and the present.

In connection with global linguistics, Turkology carries out a comprehensive examination of historical written monuments in different directions, using modern methods and techniques, rethinking the new to the old, from the old to the new, with the aim of reviving identity as an ethnic group and national code. In this regard, we can mention the works of our scientists A.Kaidar, R.Syzdyk, B.Sagindykuly,

A.Ibatov, A.Kuryshzhanov, A.Kyraubaev, K.Omiraliev, S.Kudasov, M.Sabyr, S.Boranbayev, S.Duisen, R.Doszhan, E.Yesbosynov, M.Zhunisova, S. Imanberdieva, S. Tashimbay, G. Mamyrbekova, B. Suyerkul and others..

The relevance of the research work. In the period of globalization, rethinking the values of historical written monuments from a purely scientific and textual point of view, presenting them to the scientific community in their original form, without changing the original, determines the **relevance** of this topic to society. Because in order to learn the secrets of the language today, both for Turkology and for our people, it is necessary to assess its past, understand the patterns of its natural development and change, study it historically, eliminate errors in textual and source studies. In this regard, an urgent issue will be the consideration of the continuity of the vocabulary of the medieval written monument "Codex Cumanicus" with the Kazakh language. In turn, this written monument was in the center of attention of world Turkologists and linguists, repeatedly entered scientific circulation and received its own assessment, however, the continuity of the vocabulary of the written monument with the Kazakh language has never been specifically studied in domestic linguistics. In addition, it is known that the famous scholar, who studies Kipchak, A. Kuryshzhanov stated that there are still many points in the published editions of the written monument that need to be read correctly, and placed great responsibility on Turkologists and linguists, saying that "hundreds of words have not yet been recognized and read correctly".

The written monument "Codex Cumanicus" is the largest monument that gives a lot of information about the medieval Kipchak language and culture, history and knowledge, wisdom and worldview. Among the legacies that have come down to us since the Middle Ages, the task is to look at our history in a new way by studying the written monument, which has become a historical source, the core of modern Kipchak languages. Because in the current process of globalization, we risk losing our ancestral national history. In this regard, we will preserve our national status only by studying the origins of folk spirituality and promoting them. Many words in the vocabulary of this monument are discussed in science from the point of view of commonality with modern Turkic languages. The requirement of today is a comprehensive study of the heritage that has become the basis and core of the modern Kazakh language.

The object of research work is lexical basis of the medieval written monument CC, reflection of symbolic and conceptual categories, which are the basis of the content of the written monument in the Kazakh language.

The subject of research work is conducting a historical and linguistic analysis of the nominative units of the written monument of the CC, showing the ancient Turkic lexical platform.

The main purpose of the research work is to analyze the vocabulary of the CC written monument written in the Kipchak language, which was a literary variant of the language of the ancient Turkic states in the XIV century, through the prism of the modern Kazakh language, and to determine the phono-lexical features of the Kipchak language by classifying them.

To achieve this purpose, the following **objectives** are provided:

- identification of documentary sources of origin of the written monument of the CC, a complete excursion into the chronology of the study of the records of scientists around the world;

- differentiation of thematic and semantic groups of vocabulary that have undergone phono-morpho-semantic changes in the CC monument.

- to propose a map of linguistic expertise, focusing on the features of the phonological layer of the vocabulary of the written monument of the CC;

- analysis of the historical development of the meanings of words considered in the CC through the phenomena of semantic expansion or contraction in the Kazakh language. To consider the scope of application of polysemous words and homonyms, antonyms, synonyms of CC in the modern Kazakh language;

- motivational analysis of the mechanisms of word aging in the CC monument. To show the area of the exposition of borrowed words in the written monument of the SS, to highlight their lexical and semantic features. Distinguish between special vocabulary, metalanguage, professional words and terminological words.;

- assessment of the use of phraseological units from the CC writing monument in the modern Kazakh language;

- the study of onomastic space - anthroponyms, biblionyms, theonyms, ethnonyms, mythonyms, georthonyms, phytonyms in the language of the written monument of the CC;

The main sources of research work are the works of G.Kuun "Codex Cumanicus", V.V.Radlov "Codex Cumanicus", K.Grenbech "Komanisches wörterbuch turkischer wortindex zu Codex Cumanicus. Kopenhagen", A.K.Kuryshzhanov, A.K.Zhubanov, A.B.Belbotaev "Kuman Kazakh frequency dictionary" V.Drimba "Codex Cumanicus", A. Garkavets "Codex Cumanicus", M.Argunshakh, G. Guner "Codex Cumanicus" and other works.

The scientific novelty of the research. The results of the dissertation work can make a significant contribution to the history of world linguistics in general, to the spiritual needs of Turkological science, to such branch branches as historical lexicology, semasiology, phonochronology, terminology. The historical monument of the CC was for the first time comprehensively analyzed on the material of the Kazakh language and presents the results of a synchronous-diachronic study.

During the research, the following discoveries and **results** were achieved:

- the continuity of the phonetic layer in the written monument of the CC with the modern Kazakh language was analyzed using a comparative method, historically phonetically analyzed the process by which individual phonemes were subjected to sound changes, as well as the replacement of sounds and sound correspondences;

- the vocabulary of the CC written monument is grouped as follows - a) general Turkic vocabulary; b) words in which there are no changes either in meaning or in form; b) lexical units used in the same form in the modern Kazakh language; c) lexical units with slight phonetic changes, but without any changes in meaning; d) a statistical analysis of linguistic units that have undergone changes in meaning and form has been carried out.

- borrowings in the language of the monument were identified (Persian, Arabic, Chinese, Sogdian, Slavic, Ukrainian, Latin, Hebrew, Armenian, Italian, Turkish, Kyrgyz, Mongolian, etc.), a statistical study was conducted.

- the special vocabulary in the monument is defined: professional words and their terminologization;

- phraseological units in the language of the monument, the level of their use in the modern Kazakh language are specified;

- the thematic and semantic groups of phono-morpho-semantic changes of the monument are highlighted - "names of animals", "names associated with natural phenomena", "common names related to people", "names denoting kinship relations", "somatic names".

Scientific, theoretical and methodological foundations of research work.

During the laboratory work of the dissertation, the original and translations of the manuscript, various dictionaries were used. Also, the research work was based on the main theoretical conclusions and opinions of domestic Turkologists, linguists and historians, such as Sh.Ualikhanov, A.Baitursynov, N.T.Sauranbayev, I.Kenesbayev, M.Balakayev, T.Kordabayev, K.Zhubanov, G.Musabayev, M.Tomanov, A.Kaidar, K.M.Musaev, S.Amanzholov et al., foreign researchers M.Argunshakh, G.Guner, I.Kuliyev, K.Zaleman, E.N.Najip, S.E.Malov, S.E.Klyashtorny, N.A.Baskakov, I.A.Abdullin, V.V.Bartold, A.M.Shcherbak, I.A.Kanonov, E.R.Tenishev, V.V. Radlov and other scientists.

Methods used in the dissertation research: the research paper presented the basic principles that have developed in modern language science, Turkology and scientific methods and approaches that determine the cultural and historical process of lexico-semantic, motivational development: the methods of scientific description; comparative examination; statistical analysis; compilation of a linguistic picture; classification when working with official manuscripts; component analysis of the collected linguistic units are applied.

The theoretical significance of the research work. The results of the research work contribute to the theoretical problems of historical lexicology, replenishment of a number of topical issues of problems of source studies, textual criticism, lexicography.

The practical significance of the research work. The conclusions and results of our research work, the materials of the dissertation can be a source for compiling a comparative dictionary of Turkic languages, an explanatory dictionary of Turkic languages, a historical dictionary, an etymological dictionary; it can be used as additional material in the study of disciplines for students of higher educational institutions specializing in philology, Turkology, as well as in writing textbooks in the following areas: "History of the Kazakh language", "Historical grammar of the Kazakh language", "Historical lexicology", "Textual studies", "Historical grammar", the language of Middle Turkic written languages monuments", "Kypchakology", "Historical phraseology", "Lexicography", "Linguistic source studies".

The main conclusions of the research work submitted for defense:

1. For the first time, thanks to the study of the written monument of the CC, the foundations of Kipchak studies were pledged, and research on the study of Turkic

languages was conducted. The content and structure, the real reality, the identification uniqueness of the CC monument – teaches the representation of the world of values inherent only to the Kipchaks. In particular, being written in the Kipchak language in Desht-i-Kipchak, it provides a lot of information about the lifestyle, worldview and traditions of the Turks, as well as oral literature.

2. The Kipchak language served as the core of the formation of the lexical fund of the Kazakh language with the preservation of ancient Turkic elements before it. When determining the history of the development of the Kazakh language, which is the direct heir of the Kipchak language, it was noted that phonetic sounds occupy a special place. In the CC language, some words have neither formal nor semantic changes, some differ from each other by differences in sound.

3. Words of a Turkic character preserved in the language of a medieval written monument are the source of the modern Kazakh language. Many of the words defined in the CC are words of a general Turkic character that have not undergone any changes from the phonetic, lexico-semantic and morphological points of view. We can present these examples as another proof that the language of the CC is very close to the modern Kazakh language.

4. In the written monument CC, polysemous words are monosyllabic. The monument reflects polysemous words both literally and figuratively. It was also found that homonyms in the manuscript were formed in different ways. Some words become obsolete and form a homonymic series, while others form another homonymic chain that acquires a new meaning.

5. Since the Middle Ages, when CC was written, was the most difficult period in the Turkic world, including in the ethnolinguistic formation of the Kazakh language, it is natural to find an abundance of outdated common Turkic vocabulary. As a result of distinguishing the use of words with outdated meanings in the linguistic composition of a written monument and the sphere of use in the modern period, and determining motives, classification groups of outdated words and terminological notions are identified, and a stock of real documentary materials is created showing a certain historical period in outdated lexical notions.

6. Phraseological phrases, stable phrases found in the CC, semantically cover all spheres of life, and also remain in use to this day, without violating their original form with minor changes. A group of phraseological units that have become separate archaisms cannot be excluded. It was noted in the manuscript that some stable components of the phrase entered Arabic and Persian as borrowings.

7. In the onomastic space of the CC writing monument, atroponyms, toponyms, ethnonyms, phytonyms, cosmonyms form the main textual framework. Since they were aimed at preaching Christianity, theonyms were used as auxiliary words in religious texts, performing a text-forming function. According to the anthroponyms in the monument, we assume the nationality, occupation and social level of the characters found in religious texts, and through theonyms - faith and beliefs, through mythonyms and cosmonyms - the first knowledge, through ethnonyms - about the ethnic environment of the Middle Ages, through phytonyms - the plant world.

8. The names divided into a thematic semantic group were compared with Karaim, Kумык, Karakalpak, Tatar languages belonging to the Kipchak group of

Turkic languages, and variants were revealed in the dictionaries "Ancient Turkic Dictionary", "Divani lugat at Turk" by M. Kashgari. In the versions of the works of the written monument CC, published in different years, a phonetic comparative analysis of the works of Geza Kuun "Codex Cumanicus", K.Grenberch "Komanisches wörterbuch türkischer wortindex zu Codex Cumanicus". Kopenhagen». Drimba "Codex Comanicus", A.K.Kuryshzhanov, A.K.Zhubanov, A. B.Belbotaev "The Cuman Kazakh frequency dictionary", A.Garkavets "Codex Cumanicus", M.Argunshakh, G.Guner "Codex Cumanicus" was carried out.

Approbation and publication of research work. The main results and conclusions of the research work are reflected in domestic and foreign scientific publications – 8 articles. In the course of conducting this research work by a doctoral student in accordance with the requirements of the higher attestation Council on the basis of scopus 86 percentiles - 1 article, in journals recommended by the Committee for Quality Assurance in Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (hereinafter – CQAEC) for the publication of the main results of scientific research – 3 articles and 4 scientific articles were published at past international scientific and practical conferences in universities of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Armenia, Uzbekistan.

The structure of the research work. The research work consists of an introduction, three parts, a conclusion and a list of references.

